

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat d'Educació

Grau de Mestre d'Educació Primària

ATUREM LA LGTBI+FÒBIA:

Formant en diversitat

Treball Final de Grau 1J

Modalitat B: Projecte d'Intervenció

Tutora: Mireia Esparza Pagès

Autor: Carlos García Ortega

Curs 2021-2022

Resum:

Aquest treball proposa una intervenció dirigida al professorat d'educació Primària a partir del disseny d'un curs de formació en la coeducació. En aquesta formació es presenten diferents conceptes relatius a la diversitat sexual, afectiva i de gènere. També es faciliten una sèrie d'eines i recursos perquè els i les docents prenguin consciència de la importància de treballar aquesta diversitat i els puguin implementar a les aules afavorint la convivència.

En aquest sentit, l'augment de les agressions per motiu d'orientació sexual, afectiva o de gènere en els darrers anys ha posat de manifest la necessitat d'educar en el respecte a la diversitat. S'ha demostrat com l'escola representa un entorn clau per fomentar el respecte i la inclusió, per evitar la violència que deriva de la ignorància i per visibilitzar al col·lectiu LGTBI+, allunyant-se del tabú que sovint suposa aquesta temàtica per les i els docents.

Aquesta proposta ha estat revisada per la doctora en sociologia i especialista en gènere, Lena De Botton, i per la doctora en filologia hispànica i professora de literatura de la Universitat de Barcelona, Elisabet Contreras. Així mateix, ha estat validada per l'associació de Famílies LGTBI+ de Barcelona.

Paraules clau: diversitat sexo-afectiva, diversitat de gènere, LGTBI+fòbia, educació Primària, coeducació.

Abstract:

This work proposes an educative intervention for primary school teachers, based on the design of a training course in co-education, which presents the different concepts related to sexual, emotional and gender diversity. A set of tools and resources are also provided to aware the education professionals at this stage of the importance of working on this diversity and they can implement it in their classrooms, encouraging coexistence.

In this sense, the increase in violence for reasons of affective, sexual or gender diversity in recent years has highlighted the need to educate in respect for sexual-affective and gender diversity. It has been shown how the school represents a key environment for the development of knowledge about diversity to promote respect and inclusion, and to avoid the violence that results from ignore them, giving visibility to the LGTBI + community from education and moving away from the taboo that this subject often entails for teachers.

This proposal has been reviewed by Lena De Botton, PhD in Sociology and Gender Specialist, and Elisabet Contreras, PhD in Hispanic Philology and Professor of Literature at the University of Barcelona. It has also been validated by the association of LGTBI + families in Barcelona

Key words: sex-affective diversity, gender diversity, LGTBI+phobia, primary education, coeducation.

Índex

1. Introducció i justificació del treball	5
2. Marc teòric de referència	7
2.1. Sexe biològic, identitat de gènere i expressió de gènere	7
2.1.1. Sexe biològic	7
2.1.2. Identitat de gènere	8
2.1.3. Expressió de gènere	9
2.2. Orientació sexual	9
2.3. LGTBI-fòbia	11
2.4. Evolució social	12
2.4.1. Perspectiva històrica	12
2.4.2. Primera meitat del segle XX	12
2.4.3. Moviment LGTBI+	12
2.5. Situació actual	14
2.5.1. Assetjament escolar LGTBI+-fòbic i possibles causes.	15
2.5.2. Inclusió a les escoles	17
3. Objectius del TFG	17
4. Metodologia del treball	18
4.1. Disseny de la formació	18
4.1.1. Context	19
4.1.2. Base pedagògica	19
5. Resultats obtinguts, interpretació i discussió	21
5.1. Descripció del material educatiu elaborat	21
5.2. Valoració del material educatiu elaborat	27
5.3. Interpretació i discussió dels resultats	27
6. Conclusions	30
7. Bibliografia	32
8. Annexos	34

1. Introducció i justificació del treball

Aquesta proposta de treball de fi de grau explora la necessitat de formar al professorat en matèria d'atenció al col·lectiu LGTBI+¹ en el marc d'un sistema educatiu inclusiu (Departament d'Ensenyament, 2017). Es proposa un curs de formació per a tots els centres d'educació Primària que així ho sol·licitin, on es donaran eines per a tot l'equip docent, per tal d'acompanyar les diverses orientacions sexuals i identitats de l'alumnat, a partir de dinàmiques, materials i activitats per desenvolupar en l'aula.

L'objectiu és el de normalitzar una realitat que sovint es deixa de banda o esdevé un tabú per part del professorat i que malauradament té com a conseqüències la marginació i l'assetjament dels infants per raó de la seva orientació sexual o identitat sexual i de gènere, el seu fracàs escolar, la depressió i fins i tot el suïcidi. A banda de l'augment de la violència contra el col·lectiu LGTBI+ en etapes més adultes.

Segons un estudi antropològic sobre el clima a les nostres aules realitzat per Generelo y Pichardo (2005) i ampliat dos anys després per Pichardo et al., (2007) "Un 20,9% dels estudiants se sentirien poc o molt poc còmodes en una relació personal amb algú homosexual. Aquí la diferència entre nois (38,5%) i noies (9,8%) és molt significativa. Un 15% veurien correcte o totalment correcte tractar a les persones homosexuals amb menyspreu i un 10%, fins i tot, pensa que és una malaltia". I encara més significativa és la següent dada: "Un 74% dels estudiants pensa que a les persones LGBTBIQ+ se'ls tracta a l'institut pitjor que a la resta."

És cert que l'estudi es va fer ara fa uns 16 anys, però és probable que d'aquest es desprengui l'actual increment dels atacs d'odi per l'orientació sexual de la víctima.

En aquest sentit, l'assassinat de Samuel Luiz, de 24 anys, a mans d'un grup de joves al crit de "*maricón*" el 3 de juliol de 2021 a A Corunya, ha estat la culminació d'una escalada de violència contra el col·lectiu LGTBI+ que no ha deixat de créixer els últims anys.

---

¹ LGTBI+: És un acrònim que se sol utilitzar per incloure a les persones lesbianes, gais, transsexuals, bisexuals, intersexuals i més. De vegades pot afegir la lletra Q per a les persones *queer* i la A per a les asexuals. L'ordre pot variar i el podem trobar en qualsevol de les seves combinacions.

Segons apunta l'informe sobre delictes d'odi (Ministerio del interior, 2019) els delictes d'odi per l'orientació sexual de la víctima han augmentat un 8'6% entre el 2018 i el 2019. Mentre que les dades a Catalunya mostren com "el 2021 s'han registrat un total de 284 incidències LGTBI-fòbiques, un 50,3% més respecte a l'any anterior", segons dades de l'Observatori contra l'Homofòbia (2021), obrint el debat sobre la necessitat de rebre des de la infantesa una educació en valors i en atenció a la diversitat sexo-afectiva, de gènere i d'orientació sexual.

Així doncs, i segons es desprèn d'una enquesta realitzada per al *Huffington post*, "un 77% dels enquestats creu que fa falta més formació a les escoles i instituts per a combatre la LGTBIfòbia." L'enquesta també revela que "un 62% dels espanyols creu que la LGTBIfòbia és un problema estructural molt o bastant estès i un 52% el vincula directament a l'auge de l'extrema dreta." (YouGov, 2021)

D'altra banda, i com a contrast, ens trobem amb el recent estudi *Sexual orientation and attitudes to LGBTQ+* (Shrimpton, H. 2020), dut a terme al Regne Unit, que determina que "un 54% dels individus de la Generació Z, aquella que va de 1997 a 2015, afirmen sentir-se atrets exclusivament pel sexe oposat". Dit d'una altra manera, gairebé la meitat dels enquestats tenen preferències sexuals diferents de l'heteronormativitat.

Però, com s'acompanya aquesta realitat a les aules dels nostres centres?

L'experiència viscuda per l'autor d'aquest treball dista molt d'haver estat exemplar al llarg de la seva escolarització, tot i que, s'ha pogut observar una evolució notable en aquest àmbit durant les pràctiques dutes a terme com a part del grau d'educació Primària.

Malgrat aquests tímids avanços, insults com "*marica*" o "*maricón*" encara ressonen als patis de les nostres escoles davant la passivitat de molts dels nostres docents. I la realitat i visibilització LGTBI+ no solen tenir cabuda en els continguts que s'imparteixen a les aules, tot i que el professorat està obligat per llei a treballar la part afectiva-sexual de l'alumnat, com a un dels objectius educatius principals segons la modificació de la llei orgànica 3/2020 per a la millora educativa LOMLOE.

De fet, a la constitució espanyola “s’ordena als poders públics a promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l’individu i dels grups en què s’integra siguin reals i efectives” (art. 9.2 CE), indicant que “l’educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals”. (art. 27.2 CE)

Podem concloure, per tant, que no només es tracta d’un problema social que cal abordar i solucionar, es tracta d’una obligació legal que tenim com a docents. Malgrat l’amenaça del PIN parental que alguns grups polítics, suposadament defensors de la constitució, volen implantar a les escoles i que fan trontollar el camí recorregut fins ara.

2. Marc teòric de referència

Per tal d’entendre el món, l’ésser humà ha tingut la necessitat d’etiquetar i catalogar en grups tot el que l’envolta. En aquest sentit, la diversitat sexo-afectiva, de gènere i identitària no ha estat una excepció, i generalment s’ha provat de classificar en diferents grups estancs i sovint extrems la sexualitat, el gènere i la identitat de les persones.

A continuació, es repassen alguns conceptes bàsics per tal d’entendre, amb perspectiva històrica, l’evolució del col·lectiu LGTBI+ i la xacra de la LGTBI+fòbia.

2.1. Sexe biològic, identitat de gènere i expressió de gènere

2.1.1. Sexe biològic

Rodríguez (2018) defineix el sexe biològic com “una successió complexa d’elements i esdeveniments fonamentalment biològics segons els quals es defineixen l’ésser humà com a home o dona sota una concepció binarista.” (Rodríguez, 2018:22)

És a dir, s’utilitzen conceptes biomèdics com els cromosomes, els genitals, l’anatomia i les hormones sexuals, per tal de classificar a la persona com a femella o mascle, en un sistema que divideix els humans en dos grans blocs i del que sovint queda exclosa la intersexualitat, això és aquells individus que presenten característiques biològiques d’ambdós sexes, “un 1’7% de les persones”, segons el Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya (Garriga, 2011:147).

2.1.2. Identitat de gènere

El concepte d'identitat de gènere sorgeix com a part de les aportacions de les teories feministes, dins les quals cal esmentar els plantejaments de la filòsofa francesa Simone de Beauvoir, que defineix el gènere com una construcció social, per mitjà de la qual la noció que es té de masculinitat i feminitat evoluciona a partir de la cultura, la comunitat, el moment històric i l'entorn social, assignant un rol i estereotip de gènere en funció del sexe que s'assigni al nadó en el moment de néixer. (citada per Pardina, 2002)

En aquesta línia, Rodríguez (2018) defineix el gènere com:

“El conjunt de característiques socials i culturals històricament construïdes, que s'atribueixen a les persones en funció del sexe. Fa referència a les conductes, al que se n'espera per haver nascut amb un penis o una vulva, i és producte de la socialització”. (p31)

Aquest sistema, com es veu, genera diferenciacions al voltant dels trets físics i biològics per tal d'organitzar la societat a partir d'aquests. És a dir, associant a la designació sexual com a mascle o femella unes expectatives socials i conductuals que defineixen i diferencien a homes de dones, a partir de ser llegit amb un sexe o l'altre per la societat.

Si es parteix d'aquests supòsits, la major part de la població s'identifica amb el sexe assignat en néixer, el que es coneix com a cisgènere i sorgeix en contraposició al terme transgènere, que defineix aquelles persones que s'identifiquen amb el gènere contrari al sexe biològic amb què han nascut. El prefix cis del llatí “d'aquest costat” és l'antònim del prefix trans, que significa “de l'altre costat”. (Rodríguez, 2018)

Per contra, la filòsofa Judith Butler ja qüestiona, a la dècada dels anys noranta, la idea que el gènere s'entengui com la variable cultural de la construcció del sexe, criticant la distinció entre sexe, com a terme biològic, i gènere com a construcció social. I afirma que “continuar limitant els gèneres a dues úniques alternatives, masculí i femení, genera de per sí una estructura de poder que naturalitza el cas hegemònic” (Butler, 2006:71).

En aquest sentit, es pot entendre el concepte de gènere com una estructura de poder que pretén classificar les persones, i que afavoreix que els grups hegemònics exerceixin el poder sobre els grups minoritaris.

Butler (2006) advoca per abolir la noció de gènere i la classificació binària com a estructures de poder, considerant que això ja no és aplicable a les necessitats actuals d'inclusió i diversitat, en què cada cop es fan més visibles les comunitats intersexuals, la participació del col·lectiu transsexual o les persones que es declaren com a no binàries, és a dir, que no se senten identificades ni amb el gènere femení ni amb el masculí. Es refereixen a si mateixes a través "d'innovacions gramaticals" (Vela, 2019) del gènere masculí i el femení o dels pronoms neutres.

2.1.3. Expressió de gènere

El departament d'ensenyament defineix l'expressió de gènere com els "rols, gestos i expressions associades a un gènere determinat." (2017)

Cal insistir, tanmateix, en no confondre l'expressió de gènere d'una persona amb la seva identitat de gènere, ja que determinats rols, gustos o gestos poden estar associats i/o estereotipats socialment a un gènere, però l'individu no s'ha d'identificar, forçosament, amb aquest. Així doncs, "no es pot inferir la identitat de gènere o l'orientació sexual d'un infant per si li agraden els unicorns o els dinosaures, les pines del cabell o les eines per a la construcció." (Vela, 2019:17)

2.2. Orientació sexual

Segons la definició de l'Organització de les Nacions Unides (n/d) "L'orientació sexual es refereix a l'atracció física, romàntica o emocional d'una persona per altres persones. [...] No guarda relació amb la identitat de gènere o les característiques sexuals."

Per tant, s'entén que una persona pot ser heterosexual, lesbiana, gai o bisexual segons se senti atreta pel sexe contrari al seu, pel mateix sexe o per ambdós, independentment de la seva identitat o expressió de gènere.

Diversos autors han provat de catalogar l'orientació sexual humana i han creat models o escales per tal de classificar els individus a partir dels seus desitjos sexuals, romàntics i/o emocionals.

En aquest sentit, a principis del segle XX, Freud teoritza sobre l'orientació sexual de les persones, i presenta un "model dicotòmic que considera l'orientació sexual com una variable composta per dues categories independents; heterosexual i homosexual." (citada per Soriano, 1999). Encara que, postula que tots els individus neixen bisexuals. Afirmar, també, com és a partir del seu desenvolupament que evolucionen envers una tendència o una altra, fent referència al concepte "d'invertit" quan l'atracció de l'individu no és pel sexe contrari al seu.

Per contra, a finals dels anys quaranta, Kinsey rebut el model anterior i afirma que aquesta dicotomia no es pot donar, ja que hi ha persones que no s'identifiquen amb cap dels dos extrems antagònics, i que l'orientació sexual s'ha d'entendre com un continu.

L'autor presenta, a partir d'un extens estudi sociològic de la conducta sexual humana, el model unidimensional, del que es desprèn una escala que pren el seu nom i que va del 0 al 6. Aquesta escala prova de classificar les orientacions sexuals segons l'individu es considera exclusivament heterosexual (0) o exclusivament homosexual (6) i deixa un ampli ventall a altres opcions. (Soriano, 1999)

Finalment, arribats al 1985, Klein proposa la perspectiva multivariable dinàmica, que refuta les limitacions de l'escala de Kinsey per considerar-la lineal. L'autor entén que calen mesurar diferents variables, com l'atracció sexual o les fantasies sexuals, per tal de determinar l'orientació sexual d'un individu i que aquestes poden variar en funció del temps, és a dir, al llarg de la seva vida. Com, per exemple, presentar una conducta homosexual en l'adolescència i no pas en l'etapa adulta. (Soriano, 1999)

Com s'ha vist, categoritzar i classificar les orientacions sexuals no és senzill i les teories han anat evolucionant al llarg del temps, encara que molt sovint se segueix considerant l'heterosexualitat com la "normalitat" i l'homosexualitat com a l'altre extrem, més d'un segle després de la teoria dicotòmica de Freud. "Sense parar-se a comprendre que la sexualitat humana és, sobretot, fluida i canviant" (Pichardo, 2015:9).

2.3. LGTBI-fòbia

Segons l'Organització de les Nacions Unides (n/d) "l'homofòbia és un temor, un odi o una aversió irracional envers les persones lesbianes, gais o bisexuals." Definició extrapolable al terme "transfòbia" per a les persones transsexuals.

Per contra, aquesta definició es podria ampliar cap a qualsevol individu que no compleixi els rols de gènere hegemònics. És a dir, aquells homes, dones o persones de gènere no binari (heterosexuals o no) que tenen comportaments que surten de l'heteronormativitat i són discriminades per aquest motiu (Pichardo, 2015).

Per tant, és el rebuig a les diversitats sexuals i pot adoptar diferents formes segons contra qui vagi destinada. Pichardo (2015) enumera les següents: lesbofòbia contra les lesbianes, bifòbia envers les persones bisexuals, homofòbia contra els homosexuals i transfòbia envers les persones transsexuals. També trobem el terme plomafòbia, que estaria dirigit a les persones que, independentment de la seva orientació sexual, pateixen discriminació per expressar el seu gènere d'una forma no conforme amb els rols o expectatives que correspondria, socialment, a la seva identitat.

D'altra banda, Pichardo (2019) planteja cinc tipus d'homofòbia; la cognitiva basada en pensaments i elaboracions teòriques relatives a què l'homosexualitat, bisexualitat i transsexualitat són antinaturals o un pecat, així com opinar que no han de tenir els mateixos drets; l'afectiva expressada a través del rebuig al col·lectiu LGTBI+; la conductual, quan ja comporta actituds d'exclusió; la liberal que implica els que pensen que les persones LGTBI+ no han de tenir mostres d'afecte en públic; i la institucional, quan la discriminació està present en les institucions públiques.

Segons Vela (2017:19) la LGTBI+fòbia "no és congènita," sinó que es tracta d'un sentiment après de rebuig cap a aquest col·lectiu, cosa que genera una sèrie de prejudicis que no són només patits pels seus integrants, sinó també per l'alumnat heterosexual que presenti característiques que se surten de l'heteronormativitat.

2.4. Evolució social

2.4.1. Perspectiva històrica

La diversitat sexual ha estat sempre present al llarg de la història de la humanitat. En algunes societats i cultures com a l'antiga Grècia o l'època Romana, l'homosexualitat, fins i tot, era acceptada en alguns termes. Però, generalment, el col·lectiu LGTBI+ s'ha vist perseguit, reprimit i penalitzat inclús amb la mort. (Agustín, 2009)

A continuació es farà un repàs de l'evolució del moviment LGTBI+ a occident des del segle XX fins a l'actualitat, centrant-se principalment en Espanya.

2.4.2. Primera meitat del segle XX

Segons Villena (2020), un dels episodis més crus de repressió succeeix a principis del segle XX, amb l'arribada del nazisme a Europa, amb millers d'homosexuals empresonats i executats en camps d'extermini. Això mateix esdevé a Espanya durant la dictadura franquista on s'inclou, en 1954, als homosexuals a la Llei de *Vagos y Maleantes*, que considerava com a delictes les pràctiques homosexuals.

En paral·lel, als Estats Units sorgeixen, a mitjans dels anys cinquanta, les primeres associacions per a la protecció de les persones homosexuals, com la *Mattachine society*. Aquestes actuaven de manera clandestina i van ser el germen d'un activisme LGTBI+ que desembocaria, anys després, en la revolta de *Stonewall* a Nova York. (Villena, 2020)

2.4.3. Moviment LGTBI+

Segons DePalma (2017), *Stonewall* marca l'inici del moviment LGTBI+. La batuda policial al pub d'ambient homosexual *Stonewall inn*, el 28 de juny de 1969 de Nova York, desencadena una revolta del col·lectiu que va durar tres dies. Les protestes per l'assetjament policial continu a la comunitat gai, bisexual i transsexual van suposar un punt d'inflexió a la lluita a favor dels drets civils dels homosexuals. Va ser la primera vegada que el col·lectiu s'enfrontava de manera contundent a la policia.

L'any següent, el 1970, diverses manifestacions van recórrer els carrers de Nova York, Los Angeles i Chicago, per commemorar aquell succés, donant lloc a la primera marxa de l'orgull LGTBI+.

Aquell mateix any, a Espanya s'aprova la *Ley de Peligrosidad Social* que condemnava penalment l'homosexualitat. Emparats en aquesta legislació, la nit del 24 de juny de 1971, es va viure una de les batudes més grans contra el col·lectiu, a Torremolinos. La policia va tancar i multar una vintena de locals d'ambient² per presumptes atemptats contra la moralitat i 119 persones van ser detingudes.

Malgrat la contínua repressió, no va ser fins al 26 de juny de 1977, amb el dictador ja mort, quan més de 4.000 persones van omplir les Rambles de Barcelona convocades pel Front d'Alliberament Gai de Catalunya. Va ser la primera manifestació a favor dels drets del col·lectiu LGTBI+ a tot l'Estat espanyol. La concentració va ser durament reprimida per la policia i ha marcat la història del moviment com el seu moment fundacional, una mena de *Stonewall* espanyol. (Villena, 2020)

En 1979, es despenalitzava l'homosexualitat a l'Estat espanyol, tot i que la repressió per part dels cossos policials no cessava. Les manifestacions s'estenen arreu del país any rere any i finalment el 1981 es legalitzen les associacions LGTBI+, coincidint amb l'epidèmia de la SIDA que colpeja fortament al col·lectiu, cobrant-se milers de víctimes i estigmatitzant l'homosexualitat. (DePalma, 2017)

El 17 de maig de 1990 es retira l'homosexualitat de la llista de malalties mentals de l'Organització Mundial de la Salut (OMS), després de descartar que pogués ser curada. "Entre altres mètodes, s'havia intentat corregir amb hormones, castració química, electroxocs, teràpies aversives o cirurgies de l'hipotàlem, sense cap resultat" (Vela, 2019:18).

El 1995, s'estableix en el codi penal espanyol la necessitat de protecció de l'orientació sexual i la LGTBI+fòbia com a agreujant d'altres delictes. Deu anys després, el 2005, es publica la llei 13/2005, que permet el matrimoni entre persones del mateix sexe, després d'anys de lluites del col·lectiu, convertint Espanya en el tercer país del món a reconèixer legalment el dret al matrimoni entre persones del mateix sexe.

---

² Fa referència a qualsevol lloc pensat per a un públic homosexual.

El 2007, s'aprova la Llei 3/2007 que regula la rectificació registral de la menció relativa al sexe de les persones. Aquesta fa possible que les persones modifiquin les dades referents al sexe i es registrin amb un nou nom que concordi amb la identitat sentida, sense haver-se de sotmetre a cap cirurgia de reassignació.

Finalment, el 2014 s'aprova la llei que garanteix el dret a la igualtat i a la no-discriminació per motius d'orientació sexual i identitat o expressió de gènere, i per assegurar que a Catalunya es pugui viure la diversitat sexual i afectiva en llibertat, erradicant l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. (Llei 11/2014)

2.5. Situació actual

Segons s'observa a la taula 1, el 2020 es van registrar un total de 1.401 fets, un 17,9% menys que l'any anterior, si bé cal recordar el confinament per la pandèmia. D'aquests delictes 277 van ser per motius d'orientació sexual, respecte als 278 de l'any 2019, només un 0'4 menys. De llarg, la tipologia de delicte que menys va baixar tot i la pandèmia.

Taula 1

Evolució dels delictes d'odi a Espanya

HECHOS CONOCIDOS	2019	2020	%Variación
ANTISEMITISMO	5	3	-40,0%
APOROFOBIA	12	10	-16,7%
CREENCIAS O PRÁCTICAS RELIGIOSAS	66	45	-31,8%
PERSONA CON DISCAPACIDAD	26	44	69,2%
ORIENTAC. SEXUAL E IDENT. GÉNERO	278	277	-0,4%
RACISMO/XENOFOBIA	515	485	-5,8%
IDEOLOGÍA	596	326	-45,3%
DISCRIMINACIÓN POR SEXO/GÉNERO	69	99	43,5%
DISCRIMINACIÓN GENERACIONAL	9	10	11,1%
DISCRIMINACIÓN POR RAZÓN ENFERM.	8	13	62,5%
ANTIGITANISMO	14	22	57,1%
TOTAL DELITOS	1.598	1.334	-16,5%

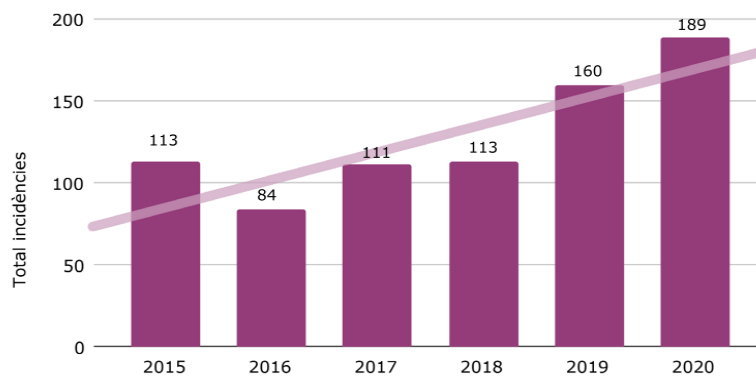
Font: Informe de los delitos de odio en España (2020). Ministeri de l'interior. Govern d'Espanya

A l'espera de l'informe de 2021, s'ha fet pública l'enquesta de l'*Oficina Nacional de Lucha contra los Delitos de Odio (2021)* on s'aprecia com el principal motiu discriminatori a Espanya és l'orientació sexual i la identitat de gènere, amb un 35,47% de les 437 respostes dels enquestats, seguit del sexe/gènere amb un 27% de les respostes.

Pel que fa a Catalunya i segons es desprèn de la figura 1, El 2019 es van registrar 160 incidències a l'Observatori Contra l'Homofòbia (2019), el que suposa un increment d'un 41,6% respecte del 2018. En 2020, l'OCH (2020) va registrar un total de 189 incidències, un

increment del 18,1% respecte a l'any anterior, tot i el confinament. Mentre que les dades del 2021 mostren com Catalunya tanca el 2021 amb 284 incidències LGTBIfòbiques, un 50,3% més que l'any anterior. Per tant, el 2021 ha estat l'any que més delictes, per motiu d'orientació sexual o identitat de gènere de la víctima, s'han registrat des que s'elaboren els informes de l'LGTBI+fòbia a Catalunya. (ACN, 2021)

Figura 1
Evolució de les incidències LGTBI+fòbiques a Catalunya

Font: Estat de la LGTBI-fòbia a Catalunya 2020. Observatori Contra l'Homofòbia (2020)

2.5.1. Assetjament escolar LGTBI+-fòbic i possibles causes.

Pel que fa als centres educatius, "l'homofòbia i la transfòbia segueixen constituint el principal motiu per a l'insult, la burla i el rebuig als centres educatius al nostre país." (Pichardo, 2015:17)

Així, segons es desprèn del recent estudi de l'associació Cogam (2019) un 3% de l'alumnat manifesta haver patit insults i burles per ser o semblar LGTBI+ i un 1% ha patit violència física per aquest motiu.

D'altra banda, un terç de tot l'alumnat ha presenciat insults i burles cap a algun/a company/a per la seva diversitat sexual o de gènere i el 6% ha presenciat alguna agressió física per motius LGTBI+fòbics.

Els autors de l'estudi aclareixen que la mostra s'ha fet en centres educatius on es treballa la diversitat sexual i l'assetjament escolar, i que, per tant, les dades poden ser més positives que la realitat. Així mateix, apunten l'existència d'un problema que relaciona la masculinitat amb la violència, ja que un 61% dels nois l'exerceixen, mentre que el 68% dels que la pateixen són nois que se surten de l'heteronormativitat. Aquestes dades es poden explicar pel pes més

gran que té la normativitat de gènere i la masculinitat hegemònica sobre els joves homes (Vela, 2019).

Finalment, la percepció de l'alumnat sobre l'actuació del professorat en cas d'assetjament LGBTI+fòbic, mostra com un 22% la troba insuficient, per tant, es demostra com cal una conscienciació més profunda en el respecte a la diversitat per part dels equips docents.

Per Castelar (2014), una de les possibles causes de la LGBTI+fòbia a les aules fa referència a com el sistema d'ensenyament escolar fomenta, a través del currículum ocult³, la reproducció de patrons culturals que perpetuen les desigualtats de sexe-gènere i que sostenen un sistema heteropatriarcal, a partir d'un llenguatge poc inclusiu i actituds del professorat estereotipades.

D'altra banda, diversos autors assenyalen la invisibilització de la diversitat sexual en el currículum. Agustín (2013:63), posa com a exemples que, "en els exercicis de matemàtiques utilitzats sobre pomes i peres podria ser una parella homosexual qui fa la compra". En general, apunta com "no es fa referència als diferents models de família" o que "els dibuixos solen presentar personatges amb característiques sexuals estereotipades" als llibres de text, així com tampoc "es fa referència a les peculiaritats sexuals dels diferents personatges històrics" ni "s'explica la història de l'homosexualitat, ni com és vista a les diferents cultures".

Per acabar, lamenta que quan l'homosexualitat s'aborda al currículum escolar, sobretot a la secundària, "generalment es fa en el context de la informació sobre el VIH/SIDA" (Agustín, 2013:61), aspecte que contribueix a l'estigmatització del col·lectiu LGBTI+.

---

³ currículum ocult: és aquell que es transmet de manera implícita. No apareix escrit, però té gran influència tant a l'aula com a la mateixa institució educativa. Va aparèixer per primer cop en el llibre "la vida en las aulas" Jackson, P.W. (1998).

2.5.2. Inclusió a les escoles

Segons estableix el decret 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu:

Correspon als centres educatius [...] sensibilitzar la comunitat educativa sobre l'educació inclusiva en gènere i promoure la coeducació, a fi de potenciar la igualtat real d'oportunitats i l'eliminació de qualsevol mena de discriminació per raó d'orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere. (article 6/f)

Per tant, legalment, els centres han de vetllar per la inclusió i visibilització de la diversitat sexual i de gènere. Tot i que, com s'ha vist en el punt anterior, la realitat és que sovint el professorat no està prou sensibilitzat o no sap com reflectir aquesta diversitat en els continguts.

Otero (2009:97) fa palesa "la necessitat de recursos per a l'assessorament i formació en els centres d'Infantil i Primària, ja que són les etapes educatives on les criatures són més receptives." D'altra banda, afirma que cal començar, com més aviat millor, la formació de les criatures per tal que puguin "superar els estereotips, desenvolupar-se lliurement i reconeixin i acceptin la realitat personal i familiar LGTB."

En aquest sentit, l'escola inclusiva hauria de permetre trencar la visió binarista i heteropatriarcal de la nostra societat, eliminant les estructures de poder que invisibilitzen i/o oprimeixen al col·lectiu LGTBI+ i generen violència i desigualtats. Citant a Pichardo: "Enfront dels arguments que sostenen que allò natural és l'heterosexualitat, els fets mostren que allò natural és la diversitat sexual." (Pichardo, 2009:9)

3. Objectius del TFG

Com s'ha vist en els apartats anteriors, l'escola esdevé un element clau perquè els infants es desenvolupin i prenguin consciència de la diversitat sexual, afectiva i de gènere existent a la nostra societat. Per tant, ha de garantir la seva inclusió, visibilització i el respecte, des de les primeres etapes d'escolarització, per tal d'erradicar la xacra de la LGTBI+fòbia.

En conseqüència, el present treball té com a objectiu principal el de formar al professorat d'educació Primària en la diversitat sexual, afectiva i de gènere de tot l'alumnat.

En aquest sentit, s'estableixen els següents objectius específics:

- Dissenyar una formació on es donaran eines per a tot l'equip docent per tal d'acompanyar i normalitzar, tant entre alumnat com entre el professorat, la diversitat sexo-afectiva i de gènere, a partir de dinàmiques, materials i activitats per a desenvolupar en l'aula.
- Validar el disseny d'aquest curs amb experts en la matèria.
- Implementar la formació a l'escola pública Turó Blau.

4. Metodologia del treball

La metodologia emprada en aquest treball ha estat la d'investigació basada en el disseny, emmarcada en el tipus de metodologia mixta o socio-crítica, i té com a finalitat comprendre una realitat per a transformar-la i millorar-la.

Segons De Benito (2016), la investigació basada en el disseny s'entén com un tipus de recerca orientada cap a la innovació educativa que tracta de respondre a problemes detectats en la realitat educativa. Té com a objectiu, a partir d'evidències científiques o models disponibles, suggerir possibles solucions a aquesta problemàtica, mitjançant el disseny de materials, estratègies didàctiques, etc., que hauran de ser validades per experts/es en la matèria abans de ser implementades en l'àmbit escolar.

Dit això, a continuació es presentarà el procés d'elaboració i la metodologia que s'ha seguit per dur a terme la formació del professorat, en matèria de diversitat sexual, afectiva i de gènere.

4.1. Disseny de la formació

En el següent apartat es farà un recull, de manera analítica, de les diverses maneres de treballar la diversitat sexo-afectiva i de gènere en una aula de Primària. Es partirà del context legal actual a Catalunya, així com de diferents metodologies i recursos sobre els quals el

professorat podrà sustentar els continguts i les competències a treballar, per tal de garantir el principi d'igualtat dels infants en matèria de gènere i diversitat sexual.

4.1.1. Context

Tal com s'ha vist al llarg del treball, existeix una preocupació generalitzada per l'augment de la LGTBI+fòbia a tot l'Estat, que sovint té un origen en l'etapa educativa obligatòria. És per aquest motiu, que en el marc de la Llei 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de les persones LGTBI+ i erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia, es proposa una formació per al professorat de primària de qualsevol escola pública, privada o concertada que així ho sol·liciti.

La formació estarà fonamentada en el principi de coeducació establert a l'article 12 de la Llei abans citada, i que estipula que "s'ha de vetllar perquè la diversitat sexual i afectiva, la identitat de gènere i els diferents models de família siguin respectats en els diferents àmbits educatius." (Llei 11/2014 art.12.1)

En aquest mateix sentit, es presentaran una sèrie de continguts, materials escolars, literatura, audiovisuals, jocs, etc., per facilitar la tasca docent en el compliment dels principis d'aquesta llei, per tal de conscienciar i prevenir en la violència per raó d'orientació sexual, afectiva, identitat de gènere o expressió de gènere.

D'altra banda, el curs de formació comptarà amb la revisió i validació de l'Associació de Famílies Lesbianes, Gais, Trans, Bisexuals i Intersexuals de Barcelona, en el marc del Programa Educatiu d'Escoles Rainbow, així com de la doctora en sociologia i experta en gènere, Lena De Botton, i l'Elisabet Contreras, doctora en filologia hispànica i professora del departament d'Estudis Lingüístics i Literaris i DCEM a la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona.

4.1.2. Base pedagògica

A continuació, es farà un recull de les diferents metodologies i tècniques emprades en la formació al professorat. Amb l'objectiu d'aconseguir un aprenentatge el màxim de profitós i significatiu possible dels i les participants.

En aquest sentit, el curs estarà fonamentat en les teories interaccionistes i dialògiques de l'aprenentatge, ja que, segons Vygotsky "l'aprenentatge activa una sèrie de processos interns de desenvolupament que són capaços d'operar només quan l'individu està interactuant amb persones del seu entorn i en cooperació amb els seus companys" (Vygotsky, 1979:89)."

Per tant, al llarg de la formació, es fomentarà la participació i l'aprenentatge entre iguals en diverses activitats on els participants hauran de formar grups interactius i cooperar amb un propòsit en comú, on hagin de pensar de manera creativa i utilitzar habilitats de raonament en contextos reals.

Un altre factor essencial perquè es doni un aprenentatge significatiu és, segons Couso (2021), estimular les funcions i processos que permeten que es produeixi un xoc emocional, és a dir, que la persona connecti amb el seu jo intern a partir de com se sent. Això es produeix a l'amígdala i permet l'obertura neurobiològica per donar lloc a un aprenentatge més significatiu. En aquesta línia es proposaran activitats variades que connectin amb les emocions dels i les participants i que impliquin un canvi de ritme i situacions inesperades.

Amb aquest objectiu, es faran propostes basades en la gamificació, que consisteix, segons Sánchez (2021) en l'ús de "mecàniques, elements i tècniques de disseny de jocs en contextos d'aprenentatge, per tal d'involucrar als individus en la resolució d'una problemàtica" (Sánchez, 2021:148), ja que aquesta tècnica s'ha mostrat com una de les metodologies d'ensenyament més eficients a tots els nivells educatius per a la motivació de l'alumnat.

D'altra banda, es vehicularà l'aprenentatge dels conceptes clau de la formació a partir de la lectura de contes i àlbums il·lustrats. Segons Culler (2013) la literatura facilita l'accés a les representacions de la realitat formades per una societat i té una funció socialitzadora, que afavoreix el desenvolupament de les capacitats cognitives i afectives que permeten conèixer-se i comprendre's a si mateix, i empatitzar amb la realitat dels altres. En paraules de Prats (2016) "la varietat de lectures alimenta el lector i li dona forces per enfrontar la cultura hegemònica."

Finalment, es farà servir la tècnica del teatre de l'oprimit, creació de l'artista brasiler Augusto Boal (2004), mitjançant el qual es treballaran les emocions dels i les participants a partir del seu autoconcepte.

Aquesta metodologia permet, a partir de representar una escena de la vida quotidiana on s'exerceix algun tipus d'opressió sobre un col·lectiu en concret, fomentar la lluita contra una situació d'injustícia. I aconseguir mobilitzar l'espectador/a fins que acaba prenent el rol d'actor/actriu, és a dir, convertint-se en agent actiu/va de la lluita a través de les tècniques teatrals. En paraules del mateix Boal (2004), "transformant l'escena em transformo a mi mateix", i, per tant, es transforma el nostre entorn.

5. Resultats obtinguts, interpretació i discussió

5.1. Descripció del material educatiu elaborat

La formació està plantejada per a tenir una durada de tres hores, i estarà dividida en dues sessions d'una hora i mitja cadascuna, amb els seus corresponents descansos per afavorir l'atenció de l'alumnat. Les explicacions i activitats aniran acompanyades de suport visual en format de diapositives i es faran servir diferents materials que s'especifiquen en les taules 1 i 2 a continuació.

Taula 1. Descripció de la primera sessió

SESSIÓ 1		Temporalització: 1h30min
Continguts: <ul style="list-style-type: none"> - Marc legal - Conceptes: Coeducació, LGTBI+fòbia, identitat i expressió de gènere, sexe biològic, cis/trans, orientació sexual, binari, heteronormativitat. 	Material: <ul style="list-style-type: none"> - Power point - Projector - Contes i àlbums il·lustrats: Oh! Què bonic és Panama, Ni guau ni miao, Los pendientes que perdí, Las cosas que le gustan a Fran, Ara em dic Joana. - Polsadors 	
Descripció		
Inici 20 min Introducció al curs (<i>annex 1</i>) Em presento i pregunto si creuen necessari fer un curs sobre		

diversitat sexual, afectiva i de gènere a les escoles, o si algú pensa que ja està bastant normalitzada la situació del col·lectiu LGTBI+.

En qualsevol cas, aprofito les respostes per passar a la (*annex 2*) amb retalls de notícies sobre l'augment de la LGTB+fòbia en els darrers anys.

Deixo un temps per llegir els titulars i obrim un debat sobre l'edat dels agressors i l'augment dels casos. Els hi pregunto si han vist o patit alguna situació de violència verbal o física per qüestions de LGTBI+fòbia.

Tot seguit plantejo la reticència d'alguns/es docents a parlar obertament de diversitat sexual, afectiva i de gènere a les aules, per por a les famílies, relacionant aquest fet amb el "pin parental" que proposen alguns partits polítics. Poso el petit vídeo de *Los Simpson* (*annex 3*) per trencar una mica el to i els hi pregunto sobre els seus neguits.

En aquest punt, mostro la importància de l'educació per combatre la LGTBI+fòbia i donar espai a la diversitat sexual, afectiva i de gènere existent en la nostra societat. Amb la frase: "La invisibilització de la diversitat és també una manera de discriminació." (*annex 4*) entrem en la revisió del marc legal que responsabilitza al professorat a parlar i educar en la diversitat sexual, afectiva i de gènere, a partir del concepte de coeducació (*annexos 5- 6*)

Desenvolupament 35 min

Activitat 1:

Seran els/les mateixos/es participants els que hauran d'extreure els conceptes clau entorn de la diversitat sexual i de gènere, així com els estereotips, a partir de la literatura - contes i àlbums il·lustrats- que els hi facilitarem. L'objectiu és introduir els conceptes d'identitat i expressió de gènere, sexe biològic, cis/trans o d'orientació sexual de manera més dinàmica a partir de la lectura, valorant les seves emocions i sentiments. Amb això, volem activar la seva motivació, alliberar la seva experiència i vivències, treballar les creences deformades a què estan exposats socialment, i fer més significatius els aprenentatges.

En primer lloc, es deixarà clar que no es vol etiquetar, però, que cal presentar una certa catalogació per a entendre la diversitat sexual, afectiva i de gènere.

Es formaran grups de tres o quatre docents i es repartiran un o dos contes o àlbums il·lustrats que hauran de llegir. Després hauran d'extreure quin concepte creuen que

pretenen treballar aquests textos i si ho fan de manera implícita/explicita i amb estereotips o sense.

Anirem apuntant les respostes a la pissarra i finalment, les compararem amb el quadre (*annex 7*) per recollir els conceptes.

Descans 10 min

Síntesi 25 min

Un cop tornem del descans, mostrarem el vídeo on es repassen i amplien els diferents conceptes clau (*annex 8*)

Tot seguit, es projectarà i contextualitzarà la infografia que esquematitza els conceptes d'identitat i expressió de gènere, sexe biològic i orientació sexual (*annex 9*) i es proposarà el següent joc: *com es manifesten els següents personatges?*

Els i les participants es posaran per petits grups, cada grup tindrà un polsador. Es projectaran diferents fotografies de personatges famosos i qui primer premi el polsador haurà de dir el sexe biològic (Mascle - Intersexual - Femella), la seva identitat de gènere (Home Cis - Home trans - No binari - Dona Cis - Dona trans) la seva orientació sexual (Lesbiana - Gay - Bisexual - Heterosexual) i la seva expressió de gènere (Masculí/na - Androgin/a - Femení/na) exemple: (*annex 10*)

Finalment, es farà una petita reflexió deixant clar que en cap cas es pretén etiquetar la sexualitat o el gènere de les persones, ja que s'ha demostrat com aquests són fluids. (*annex 11*)

Font: elaboració pròpia

Taula 2. *Descripció de la segona sessió*

SESSIÓ 2		Temporalització: 1h30min
Continguts: Mesures universals: <ul style="list-style-type: none"> - Llenguatge inclusiu, història i visibilització del col·lectiu LGTBI+ - Tertúlia literària, corpus literari, constel·lació - Audiovisuals - Teatre de l'oprimit	Material: <ul style="list-style-type: none"> - Power point - Projector - Graella emocions - Fotocòpies plastificades amb les situacions	

Descripció

Inici 10 min

Es farà un petit repàs dels conceptes treballats en la sessió anterior amb l'ajuda de la infografia (*annex 9*) i es passarà a preguntar com es pot traslladar aquesta atenció a la diversitat a dins de l'aula, donant un espai per a la reflexió i la participació.

Es recolliran les propostes i en aquest punt, es farà èmfasi en la importància d'incloure a tothom en el respecte a la diversitat sexual, afectiva i de gènere i que, per tant, les mesures hauran d'estar orientades a ser universals.

Desenvolupament 30 min

A partir d'aquí es presentaran les mesures universals referides al correcte ús del llenguatge inclusiu (*annex 12*). Com el canvi de tota la burocràcia de l'escola per fer-la més inclusiva, sense suposar que tothom té un pare i una mare. Preguntar a les persones de l'entorn en quin gènere volen ser tractades, dona, home o no binari. No donar per fet l'heterosexualitat dels individus o evitar l'androcentrisme, així com l'ús del llenguatge neutre amb les partícules -e- en castellà i -i- en català.

Seguidament, es remarcarà la importància de fer visible la diversitat sexual, afectiva i de gènere (*annex 13*) a partir de visibilitzar-se un mateix com a persona del col·lectiu LGTBI+ o que no compleix els estereotips de gènere, si s'escau, o com a individu que lluita en contra de la LGTBI+fòbia. També, es presentaran altres mesures universals (*annex 14*) com la visibilització en el currículum de personatges *queer* rellevants, així com de la història del col·lectiu i la repressió que ha patit i pateix.

D'altra banda, es valorarà positivament la incorporació d'un corpus literari a la biblioteca de l'escola amb continguts inclusius en diversitat sexual, afectiva i de gènere, com es va poder veure en la primera sessió, així com la possibilitat de treballar-se a dins de l'aula a partir de les constel·lacions literàries i les tertúlies literàries.

Finalment, es presentaran altres recursos com els curtsmetratges o les pel·lícules amb temàtiques LGTBI+ explícites o implícites. Es preguntarà si coneixen materials audiovisuals

d'aquesta temàtica, i en cas afirmatiu, es demanarà com els utilitzen en les seves aules.
(annex 15)

Per a materialitzar la proposta audiovisual, es visionarà el curtmetratge *In a Heartbeat* (annex 16) i se'ls hi demanarà que vagin omplint la graella que se'ls hi ha facilitat (annex 17), amb els sentiments o emocions que els hi provoca el visionament del curtmetratge. Finalment, es farà una petita tertúlia entorn del que han sentit, convidant-los a poder traslladar aquesta activitat amb els infants tant amb el curtmetratge com amb les pel·lícules proposades.

Descans 10 min

Síntesi 35 min

Per a tancar la formació se suggerirà una dinàmica de teatralització basada en el teatre fòrum o teatre de l'oprimit. Es preguntarà si coneixen aquesta tècnica, i en tot cas, s'exemplaritzarà amb el vídeo de l'Info K (annex 18) i es demanarà als participants que es posin per grups de 4 o 5 persones i escollin una de les següents situacions.

Situació 1

Una parella de noies és al metro de Barcelona xerrant. Mostren el seu afecte fent-se un petó i en aquell moment són increpades per un dels passatgers que els recrimina la seva actitud pel fet de ser dues dones. La resta de viatgers ignora l'escena, es canvia de seient o grava el que ha passat amb el telèfon mòbil.

Situació 2

Una parella de nois entra en un bar, agafats de la mà, i demanen seient a la terrassa. El cambrer de l'establiment els mira amb fàstic i els suggereix que vagin a un altre lloc, ja que al local hi ha famílies que es poden sentir molestes per la seva presència. La resta dels comensals veu l'escena, però no hi intervé.

Situació 3

Una noia transsexual entra a una botiga de roba i demana a la dependenta la talla d'uns pantalons. La venedora la mira amb menyspreu i, adreçant-s'hi en masculí, li indica que aquell és un establiment per a dones. Les persones que es troben presenciant l'escena murmuren, però no hi intervenen.

Situació 4

Un noi va passejant pel carrer amb les ungles pintades de negre, una samarreta que deixa veure el melic i unes sabates amb una mica de plataforma (expressant una identitat de gènere fora del binarisme hegemònic.). Un grup de joves l'increpa i insulta per la seva manera de vestir, davant la mirada impassible de la resta de vianants.

Un cop escollides, s'assignaran els rols i el grup voluntari representarà l'escena, enfront dels seus companys. En el moment en què s'escenifiqui l'opressió, s'aturarà l'escena i s'iniciarà una reflexió amb els docents que han fet de públic, a través de la formulació de les preguntes següents:

Què us sembla el que acabeu de presenciar?

Què us ha fet sentir? Com ha reaccionat el vostre cos?

Actuaríeu de la mateixa manera? Què modificaríeu?

En aquest punt, es convidarà a qui hagi respost i vulgui participar a intercanviar-se el rol amb algun dels companys/es actors i actrius i es recrearà l'escena novament, estimulant la reflexió sobre la noció de col·lectivitat i cooperativisme a la recerca d'alternatives per a problemes socials en general, i contra la xacra de la LGTBI+fòbia en concret.

Un cop acabada la representació amb el desenllaç modificat, es passarà a la fase final de la proposta educativa on es generarà una reflexió al voltant de l'activitat, a partir de preguntes com les següents:

Què heu sentit al llarg de les diferents fases de la representació?

Heu estat testimoni alguna vegada d'una situació semblant? En cas afirmatiu: Com vau actuar en aquesta situació? Actuaríeu de la mateixa manera després d'haver experimentat aquesta escenificació?

S'aniran recollint les diferents respostes, estirant el fil i generant nous interrogants sobre les creences que vagin sorgint del professorat (*annex 19*), per tal de conduir a la reflexió que amb aquesta dinàmica s'afavoreix la lluita contra la LGTB-fòbia, ja que fa d'efecte mirall als assetjadors dels alumnes que pateixen *bullying*, per raons de diversitat sexual, afectiva o de gènere, en veure que no estan recolzats per la resta de companys i companyes i poden prendre consciència de les conseqüències de les seves accions. D'altra banda, la víctima

també pot veure's reflectida en alguna de les situacions i sentir-se recolzada, però sense ser assenyalada directament, cosa que evitarà la seva revictimització.

Comiat 5 min

Valoracions del curs a partir del qüestionari (*annex 20*) i agraïments (*annexos 21 i 22*)

Font: elaboració pròpia

5.2. Valoració del material educatiu elaborat

La valoració de la formació s'ha dut a terme en dues fases; una primera fase, prèvia a la realització del curs, i una segona fase on els i les participants han donat retroacció a la formació rebuda.

Per a la validació prèvia de la proposta, s'ha comptat amb el criteri d'un membre representant de la federació de famílies LGTBI+ de Barcelona, de la doctora en filologia hispànica i professora de literatura de la Universitat de Barcelona, l'Elisabet Contreras, i de la Lena de Botton, doctora en sociologia i experta en gènere. Com a experts/es, se'ls ha demanat que avaluïn la utilitat del curs, els punts forts i febles de la proposta i la seva opinió general sobre el disseny. Per això, se'ls ha descrit la formació i com es duria a terme, a partir de la seqüenciació de la formació, la presentació en format *power point* i l'anunci del curs en format vídeo (*annex 23*).

Mentre que per a la valoració de la formació rebuda, s'ha passat el qüestionari (*annex 20*) a l'equip directiu i docent de l'escola Turó Blau que ha participat del curs. En total han estat setze professionals, comptant el professorat d'educació Infantil i Primària, el director de l'escola, la cap d'estudis i la mestra especialista d'atenció a la diversitat.

5.3. Interpretació i discussió dels resultats

En aquest apartat, es farà un recull de les valoracions rebudes per les i els diferents professionals, així com una interpretació i avaluació dels punts forts i de les mancances de la proposta de formació i del material elaborat.

Quant a la valoració de la proposta duta a terme per en Toni Cobos García, membre representant de la federació de famílies LGTBI+ de Barcelona (*annex 24*), se'n desprèn la

utilitat i necessitat de formar al professorat en la lluita contra la LGTBI+fòbia. Tanmateix, s'assenyala com els marcs curriculars no aborden, en general, la incorporació de la diversitat sexo-afectiva i de gènere, malgrat el reconeixement de la realitat LGTBI+ reflectida en la LLEI 11/2014. En aquesta mateixa línia, la Dra. Lena de Botton valora com la formació pot contribuir no només a acompanyar sinó a normalitzar, tant entre l'alumnat com entre el professorat, la diversitat d'identitats de gènere i d'orientacions sexuals, construint un espai educatiu lliure de violència.

En aquest sentit, i en relació amb els continguts de la formació, l'expert ha valorat com aquests estan en consonància amb els que proposen des dels cursos de formació que imparteix la federació de famílies LGTBI+, la qual s'ha vist sobrepassada per la forta demanda dels darrers anys. Cobos destaca positivament el fet de treballar els diferents conceptes sobre diversitat sexual, afectiva i de gènere, a partir de llibres infantils, ja que facilita la incorporació dels conceptes de manera més dinàmica.

En aquesta mateixa línia, la doctora Elisabet Contreras remarca l'elecció dels diferents contes i àlbums il·lustrats, validant el seu ús per treballar els conceptes entorn de la diversitat sexo-afectiva i de gènere. Finalment, la Dra. Contreras també ressalta l'encert de donar eines al professorat per escollir un corpus literari que doni visibilitat a aquesta diversitat, però fugint dels estereotips de gènere.

Pel que fa al disseny del curs, Cobos troba adequada la seva estructura, tot i que estima que la durada de la formació pot resultar curta, tenint en compte el punt de partida dels i les participants, ja que sovint a aquests els hi manca una base essencial per poder desenvolupar els continguts.

Finalment, es posa en relleu la metodologia de gamificació emprada al llarg del curs, com a eina per connectar amb l'alumnat de la formació i que aquest integri els conceptes de manera més significativa. També destaca com la formació de petits grups de treball, per fer algunes dinàmiques, pot generar un bon clima d'aprenentatge i fomentar la cohesió de grup, així com el fet de vivenciar diferents situacions de discriminació a partir del teatre fòrum.

Respecte al vídeo promocional, els i les especialistes han valorat positivament el seu disseny i l'elecció del contingut que hi apareix, ja que reflecteix, tant la necessitat de la formació, com

els objectius d'aquesta. Per últim, han destacat la seva utilitat per donar a conèixer la formació mitjançant les xarxes socials, ja que la durada és l'adequada per a aquest canal.

D'altra banda, segons es desprèn de l'anàlisi dels qüestionaris, es pot concloure com els i les participants han valorat satisfactòriament la informació rebuda sobre els objectius i l'estructura del curs, abans de començar la formació. Les impressions en aquest sentit van ser molt bones, ja que des d'un inici es van mostrar oberts i obertes a rebre la formació i es va poder connectar amb l'alumnat a partir de les seves pròpies inquietuds.

Pel que fa a la metodologia de la formació i als continguts, hi ha un consens en destacar positivament les activitats i dinàmiques proposades i com aquestes han afavorit que puguin entendre els continguts presentats. En aquest sentit, el *feedback* rebut durant les sessions ja indicava com els jocs presentats i el treball per petits grups estaven funcionant, fet que també han valorat amb la màxima qualificació en el qüestionari.

En relació amb la temporització del curs, tot i que no es va poder desenvolupar l'última dinàmica entorn del teatre fòrum, per una manca de temps en el professorat, la sensació global i la valoració que han fet sobre la durada de la formació ha estat bona.

Finalment, tots i totes les participants han valorat amb un excel·lent la part reflexiva de la formació i han deixat constància dels seus aprenentatges a l'apartat on reflecteixen els canvis que realitzaran en la seva pràctica docent, com a resultat d'haver participat en el curs. En general, destaquen el canvi de mirada envers els nens i les nenes pel que fa a la diversitat sexual, afectiva i de gènere. Es plantegen l'ús d'un llenguatge neutre, deixant de banda l'androcentrisme i no donant per fet l'heteronormativitat, i es comprometen a fer visible al col·lectiu LGTBI+ incorporant referents a l'aula.

Val a dir, que l'escola Turó Blau és pionera en treballar la diversitat sexual, afectiva i de gènere, ja que està adscrita en el programa educatiu d'escoles *Rainbow*⁴. Per tant, els resultats poden ser més favorables que la realitat.

---

⁴ [Escoles Rainbow: programa educatiu. Famílies LGTBI](#)

6. Conclusions

L'escola representa un entorn clau per a la socialització i el desenvolupament íntegre dels infants, un espai on educar en la diversitat sexual, afectiva i de gènere, així com per fomentar el respecte i la inclusió en aquest mateix àmbit.

Com s'ha fet palès al llarg d'aquest treball, existeix una necessitat i una forta demanda de formació del professorat en l'àmbit d'atenció a la diversitat sexo-afectiva i de gènere. Aquesta manca de formació perpetua la invisibilització del col·lectiu LGTBI+ a les nostres aules, amb un augment de la violència envers aquests/es en els darrers anys, com a possible conseqüència d'aquesta invisibilització, tal com se'n deriva dels recents informes sobre delictes d'odi a l'estat espanyol i a Catalunya.

Així mateix, s'ha observat com actualment les propostes de formació en la coeducació són de llarga durada i no arriben a tots els centres de la ciutat de Barcelona. Per tant, sovint el pes de les formacions al professorat de les escoles recau en les associacions LGTBI+, que han vist com no donen l'abast davant l'augment de la demanda.

En aquest sentit, el present treball ha suposat el disseny d'una formació en la coeducació, on s'han donat eines als i les participants amb la finalitat que puguin acompanyar i normalitzar les diverses orientacions sexuals i identitats de l'alumnat, amb dinàmiques, materials i activitats per desenvolupar a l'aula. Així s'ofereix un material per formar al professorat d'educació Primària en la diversitat sexual, afectiva i de gènere, i poder avançar a l'hora de garantir la inclusió, visibilització i el respecte de tots i totes, des de les primeres etapes d'escolarització, i d'erradicar la xacra de la LGTBI+fòbia.

El resultat d'aquesta formació ha estat àmpliament validat per diferents experts i expertes en la matèria, que han donat el vistiplau al disseny i continguts de la formació, així com per l'equip directiu i docent de l'escola pública Turó Blau on s'ha implementat formació, per tant, s'han assolit la totalitat dels objectius del treball de final de grau.

Tal ha estat l'èxit de la proposta, que des de l'associació de famílies LGTBI+ s'han mostrat interessats en dur-la a terme en col·laboració amb l'autor. També s'ha obert una nova línia de futur amb el Centre de Recursos Pedagògics, ja que des de l'escola Turó Blau han

recomanat la formació dissenyada, i s'està pendent de presentar-la per comptar amb el seu aval i poder-la dur a terme en els centres i escoles que així ho sol·licitin.

En definitiva, s'han superat totes les expectatives de l'autor fent realitat l'objectiu principal del treball de final de grau. Arribar al nombre més gran d'infants, a partir de la formació en diversitat sexo-afectiva i de gènere del professorat d'educació Primària.

7. Bibliografia

ACN (2021) Catalunya tanca el 2021 amb 284 incidències LGTBIfòbiques. *Social.cat: El diari digital de l'acció social a Catalunya*. En línia: <https://www.social.cat/noticia/15922>

Agustín, S. (2009) Diversidad sexual en las aulas: Evitar el bullying o acoso homofóbico. Cuadernos plural 02. España: Fundación triángulo.

Boal, A. (2004) El Arco Iris del Deseo. Barcelona: Alba.

Butler, J. (2006) Deshacer el género. Barcelona: Paidós.

Couso, M. (2022) Conferencia: Cerebro y desarrollo. Playfunlearning. En línia: <https://playfunlearning.es/producto/formacion-online-cerebro-y-desarrollo/>

Culler, J. (2013) *Breve introducción a la teoría literaria. cap.2: ¿Qué es la literatura y qué importa lo que sea?* Madrid: Crítica.

De Benito, B. (2016). La Investigación Basada en Diseño en Tecnología Educativa. RIITE Revista Interuniversitaria de Investigación en Tecnología Educativa. Nº 0. En línia: <https://doi.org/10.6018/riite2016/260631>

Departament d'Ensenyament (2017). DECRET 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu.

Castelar, A. (2014) *Sobre la diversidad sexual en la escuela*. Educación y Ciudad Nº26 enero - junio de 2014. ISSN 0123-0425 - pp. 77-86.

Garriga, C. (2011) Recorrido del concepto de género en la historia del psicoanálisis y sus implicaciones clínicas. *Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya*. Brocar, 35. p117-155.

Generelo, J, Pichardo JI. (2005). *Homofobia en el sistema educativo*. Comisión de educación de COGAM, Madrid.

Llei 11/2014, de 10 de octubre, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transsexuals i intersexuals i para erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. BOE, 281, secció I.

LOMLOE – Ley Orgánica 3/2020, de 29 de diciembre, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación. p.28-32

Ministerio del interior. (2019-2020) *Informe de la evolución de los delitos de odio en España*. (p.6) España: oficina nacional de lucha contra los delitos de odio. En línia: <http://www.interior.gob.es/web/servicios-al-ciudadano/delitos-de-odio/estadisticas>

Observatori Contra l'Homofòbia. (2021). Estat de l'LGTTBI-fòbia a Catalunya 2020. Disponible en: <https://och.cat/wp-content/uploads/2021/06/informe-anual-2020-interactivo.pdf>

Organització de les Nacions Unides (n/d) Llibres e iguals: Glosari. En línia: <https://www.unfe.org/es/definicions/>

Otero, M. (2009) La presència LGTTB a l'àmbit educatiu. Eines per a la informació, la reflexió i la formació. Acció social i ciutadania. Generalitat de Catalunya.

Pardina, M. (2002). De Simone de Beauvoir a Judith Butler: el gènere y el sujeto. Madrid: Instituto de Investigaciones Feministas, Universidad Complutense de Madrid

Pichardo, J.I. Et al. (2007). *Actitudes ante la diversidad sexual de la población adolescente de Coslada (Madrid)*. Ayuntamientos de Coslada. Federación Estatal de Lesbianas, Gays, Transexuales y Bisexuales.

Pichardo, J.I. et al (2015) Abrazar la diversidad: propuesta para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico. Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades. España.

Prats, M. (2016) Didáctica de la Lengua y la Literatura en Educación Primaria. Características del texto literario: funciones de la literatura, pp.241-251. Madrid: Síntesis.

Rodríguez, B. et al (2018) Glosario de términos sobre diversidad afectivo sexual. Plan Nacional sobre el Sida, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Sánchez, M. (2021) En clase sí se juega: una guía práctica para utilizar y crear juegos en el aula. Barcelona: Paidós.

Shrimpton, H. (2020) *Sexual orientation and attitudes to LGBTQ+ in Britain June 2020 IPSOS MORI UK*.

Soriano, S (1999) Cómo se vive la homosexualidad y el lesbianismo. Amarú: Salamanca pp 19-30

Vázquez, JC. (2020) El gènere en perspectiva. 30 años de El Género en Disputa de Judith Butler. Revista Estudios, (40) Junio 2020-Noviembre 2020

Vela, JA. et al (2019) LGTTBFOBIA en las aulas 2019. COGAM Colectivo LGTTB+. Madrid

Vygotsky, L. S. (1979). El desarrollo de los procesos psicológicos superiores. Barcelona: Crítica.

YouGov. (2021) Enquesta pel *Huffington Post* España. [en línia]. Disponible en: <https://www.huffingtonpost.es/entry/un-55-de-los-espanoles-cree-que-espana-sufre-una-escalada-de-agresiones-lgttbifobicas-es-60e88351e4b0df98682298ad>

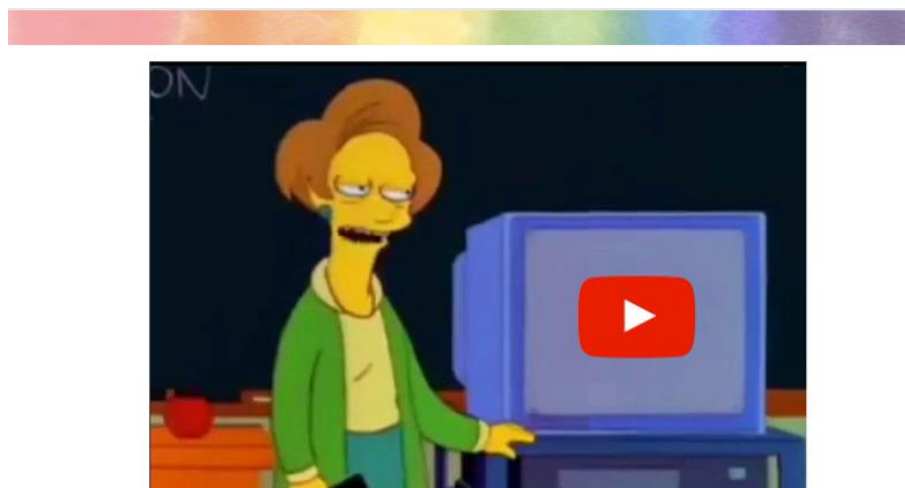
8. Annexos

Annex 1: diapositiva 1. Elaboració pròpia.

Annex 2: diapositiva 2. Elaboració pròpia.

Annex 3: diapositiva 3. Elaboració pròpia.

"Quan la diversitat sexual sembli invisible, aquest ha de ser un motiu de preocupació i no una raó per obviar-la."

Agustín, S (2009:111)

Diversidad sexual en las aulas: Evitar el bullying o acoso homofóbico

Annex 4: diapositiva 4. Elaboració pròpia.

Marc legislatiu

Constitució espanyola (1978)

art. 9.2: "s'ordena als poders públics a promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en què s'integra siguin reals i efectives"

"art. 27.2: "l'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals".

Decret 150/2017

"art 6/f "Correspon als centres educatius [...] sensibilitzar la comunitat educativa sobre l'educació inclusiva en gènere i promoure la coeducació, a fi de potenciar la igualtat real d'oportunitats i l'eliminació de qualsevol mena de discriminació per raó d'orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere."

Annex 5: diapositiva 5. Elaboració pròpia.

LLEI 11/2014 per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.

"S'ha de vetllar perquè la diversitat sexual i afectiva, la identitat de gènere i els diferents models de família siguin respectats en els diferents àmbits educatius." (art.12.1)

Annex 6: diapositiva 6. Elaboració pròpia.

Conte/àlbum il·lustrat	Concepte	Tractament	Estereotips
	- Diversitat afectiva. - Orientació sexual.	Implicít	No
	- Identitat de gènere. - Transsexualitat. - Sexe biològic.	Implicít	No
	- Expressió de gènere.	Explícit	No
	- Expressió de gènere.	Explícit	No

Conte/àlbum il·lustrat	Concepte	Tractament	Estereotips
	- Diversitat afectiva. - Orientació sexual.	Implicít fins el final on es fa explícit.	No
	- Expressió de gènere	Explícit	Si
	- Identitat de gènere. - Expressió de gènere.	Explícit	Si

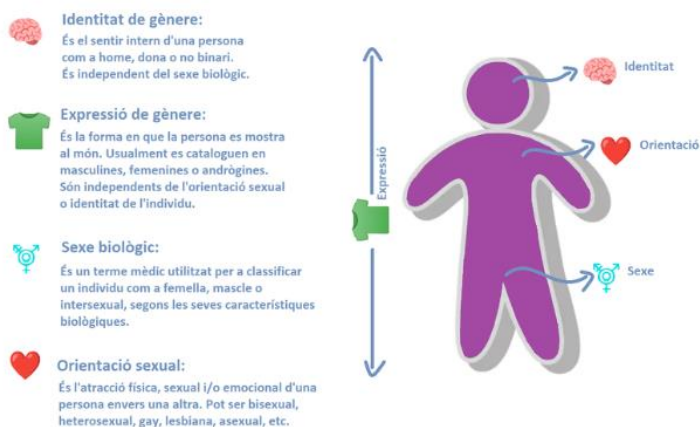

Annex 7: diapositiva 7. Elaboració pròpia.

<https://www.youtube.com/watch?v=1QbTZYiQ6BA&t=6s>

Annex 8: diapositiva 8. Elaboració pròpia.

Annex 9: diapositiva 9. Elaboració pròpia.

-
Identitat de gènere:
 És el sentit intern d'una persona com a home, dona o no binari.
 És independent del sexe biològic.
-
Expressió de gènere:
 És la forma en que la persona es mostra al món. Usualment es cataloguen en masculines, femenines o andrògines.
 Són independents de l'orientació sexual o identitat de l'individu.
-
Sexe biològic:
 És un terme mèdic utilitzat per a classificar un individu com a femella, mascle o intersexual, segons les seves característiques biològiques.
-
Orientació sexual:
 És l'atracció física, sexual i/o emocional d'una persona envers una altra. Pot ser bisexual, heterosexual, gay, lesbiana, asexual, etc.

Annex 10: diapositiva 10. Elaboració pròpia.

"La sexualitat humana és, sobretot, fluida i canviant"

Pichardo, J.I. (2015:9)

"continuar limitant els gèneres a dues úniques alternatives, masculí i femení, genera de per sí una estructura de poder que naturalitza el cas hegemònic"

Butler, J. (2006:71)

Annex 11: diapositiva 11. Elaboració pròpia.

INCORPOREU UNA CONCEPCIÓ ÀMPLIA DEL TERME FAMÍLIA

- No doneu per fet que tots els vostres infants tenen un pare i una mare.
- Celebreu el dia de la família en comptes del dia del pare o de la mare per tal d'incloure a tothom.

TINGUEU CURA DEL VOSTRE LENGUATGE

- No pressuposeu el gènere de les persones. Pregunteu al vostre entorn com volen ser tractats o interpel·lats.
- Eviteu parlar sempre des del punt de vista masculí (androcentrisme)
- Eviteu tractar a tothom donant per fet la seva heterosexualitat (heterosexisme)

Annex 12: diapositiva 12. Elaboració pròpia.

IMPLIQUEU-VOS

- Si sou persones LGBTQI+, plantegeu-vos la possibilitat de fer-ho visible per a servir de referents.
- Si no formeu part del col·lectiu, creeu un clima favorable per a qualsevol persona.

VISIBILITZEU

Utilitzeu referents LGBTQI+ a l'aula i de manera transversal. Hi ha infinitat de personalitats del col·lectiu que han estat invisibilitzades: el matemàtic Alan Turing, l'escriptora Virginia Woolf, l'artista Frida Kahlo, el poeta Federico García Lorca, el cantant Freddie Mercury i un llarguíssim etcètera.

Annex 13: diapositiva 13. Elaboració pròpia.

INCORPOREU LLIBRES DE TEMÀTICA LGBTQI+

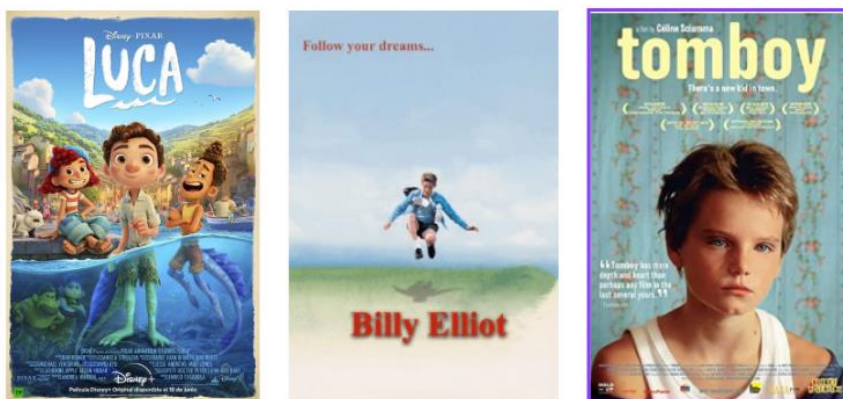
- Oferiu materials relatius a la diversitat sexual, familiar i d'identitat de gènere a la biblioteca de l'escola. És important que aquests es trobin integrats a la resta de materials.
- Assegureu-vos que tots els materials oferts són respectuosos amb la diversitat.

FORMEU A L'ALUMNAT EN LA HISTÒRIA DELS DRETS LGBTQI+

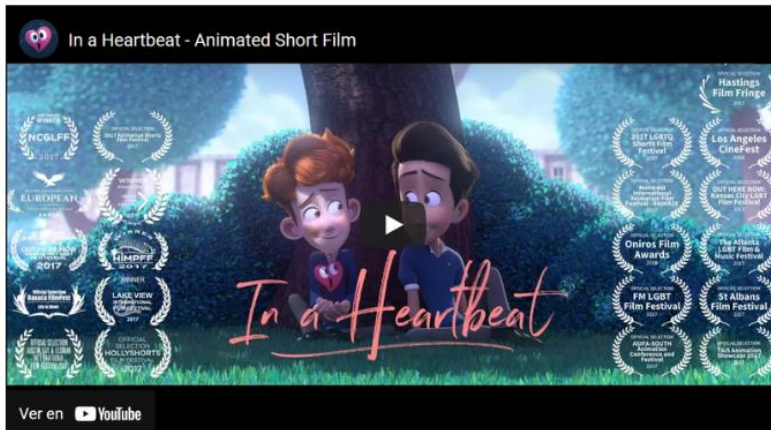
- Oferiu un recorregut de l'homosexualitat i transsexualitat al llarg de la història.
- Repasseu les opressions homòfobes i transfòbiques de la nostra història, així com les fites del col·lectiu.

Annex 14: diapositiva 14. Elaboració pròpia.

Annex 15: diapositiva 15. Elaboració pròpia.

Annex 16: diapositiva 16. Elaboració pròpia.

INTENSITAT	EMOCIÓ	COMENTARI
☆☆☆☆	IRA: tensió , mal humor , antipatia , rancúnia , enuig , exasperació , enuig , ràbia , fúria , còlera , odi , indignació , gelosia , impotència , ressentiment , recel , menyspreu , animadversió , hostilitat , enveja	<input type="text"/>
☆☆☆☆	FÀSTIG: aprensió , aversió , rebuig , repulsió , repugnància , nàusea	<input type="text"/>
☆☆☆☆	POR: alarma , desassossec , nerviosisme , vulnerabilitat , ensurt , temor , pànic , pànic , horror , terror , espant , fòbia	<input type="text"/>
☆☆☆☆	TRISTESA: nostàlgia , malenconia , pessimisme , aflicció , pena , pesar , patiment , dolor , dol , resignació , desil·lusió , decepció , frustració , solitud , angoixa , abatiment , desolació , desconsol , depressió , amargor	<input type="text"/>
☆☆☆☆	SORPRESA: desconcert , confusió , perplexitat , estupefacció , estranyesa	<input type="text"/>
☆☆☆☆	AMOR: acceptació , interès , respecte , confiança , solidaritat , compassió , agraïment , afinitat , simpatia , empatia , amabilitat , estima , afecte , tendresa , admiració , desig , atracció , adoració , predilecció , enamorament , passió , fervor	<input type="text"/>
☆☆☆☆	FELICITAT: equilibri , plenitud , harmonia , benestar , satisfacció , goig , joia , placidesa , serenitat , relaxació	<input type="text"/>
☆☆☆☆	ALEGRIA: distensió , optimisme , il·lusió , expectació , desenfadat , humor , entusiasme , gust , plaer , content , eufòria , èxtasi	<input type="text"/>
☆☆☆☆	INDIFERÈNCIA: neutralitat , fredor , impassibilitat , insensibilitat , desinterès	<input type="text"/>

Annex 17: graella d'elaboració pròpia.

Annex 18: diapositiva 17. Elaboració pròpia.

“Transformant l'escena em transformo a mi mateix”

Boal, A. (2004:95)

Annex 19: diapositiva 18. Elaboració pròpia.

Valoreu els següents punts marcant amb una X

AVALUACIÓ DE LA FORMACIÓ	Millorable	Bé	Excel·lent
Inici			
1- S'han donat a conèixer els objectius de la formació			
2- S'ha donat a conèixer l'estructura del curs i de les sessions			
Desenvolupament			
1- El contingut de la formació ha estat l'adequat			
2- Les activitats i dinàmiques han estat variades			
3- Els recursos i materials presentats han estat útils i adients per a entendre el contingut			
4- S'ha promogut el treball col·laboratiu			
5- S'ha fomentat la participació de l'alumnat			
Tancament			
1- L'extensió de la formació ha estat l'adequada			
2- S'ha donat espai per a la reflexió			

Quins canvis consideres que realitzaràs en la teva pràctica docent, com a resultat d'haver participat en aquest curs?

Observacions i suggeriments:

Annex 20: qüestionari d'avaluació. Elaboració pròpia.

Annex 21: diapositiva 19. Elaboració pròpia.

Bibliografia:

- Agustín, S. (2009) Diversidad sexual en las aulas: Evitar el bullying o acoso homofóbico. Cuadernos plural 02. España: Fundación triángulo.
- Boal, A. (2004) El Arco Iris del Deseo. Barcelona: Alba.
- Butler, J. (2006) Deshacer el género. Barcelona: Paidós.
- Bravo, E. & David, B. (2017) In a Heartbeat. Animated short film. Disponible en: <https://www.youtube.com/watch?v=2REkk9SCRn0>
- Carki Productions. (2018). ¿QUÉ ES LA DIVERSIDAD SEXUAL? EXPLICACIÓN FÁCIL [Video]. Disponible en: <https://www.youtube.com/watch?v=1QbTZYIQ6BA&t=6s>
- Departament d'Ensenyament (2017). DECRET 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu.
- Generalitat de Catalunya (2014) Llei 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.
- InfoK (2020) Televisió de Catalunya. Drets dels nens. Disponible en: <https://www.ccma.cat/tv3/super3/infok/especial-drets-dels-nens/video/6070137/>
- Pichardo, J.I. et al (2015) Abrazar la diversidad: propuesta para una educación libre de acoso homofóbico y transfóbico. Instituto de la Mujer y para la Igualdad de Oportunidades, España.
- Reardon, J. (1991) The Simpsons 03x23: Bart's friend falls in love. Disponible a: Disney+

Annex 22: diapositiva 20. Elaboració pròpia.

Annex 23: vídeo de promoció d'elaboració pròpia. Disponible clicant aquí

En Toni Cobos García, com a col·laborador i membre de la FLG, Federació de Famílies LGTBI pensem que la proposta efectuada per l'alumne és útil i necessària atès que els marcs curriculars no contemplen encara, de forma estandarditzada i regulada, l'aplicació de polítiques de gènere i de diversitat de famílies lgtbi, aquestes depenen encara, en gran mesura, de la voluntat dels centres i de la seva tradició històrica, a més de l'aplicació o continuïtat de plans escolars.

Com a punts forts pensem que el disseny d'una formació de formadores és molt avinent ja que la idea és poder ampliar i promoure polítiques d'igualtat i reconeixement lgtbi tal i com ens indica la LLEI 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. També el fet de treballar a partir de llibres infantils pensem que pot ser un punt fort per interpretar, deduir i incorporar conceptes de manera més divertida.

Com a punts més febles, més de tipus estructural, la manca d'una base essencial en els docents per tal d'implementar unitats didàctiques adequades. És a dir, falta una base d'aprenentatge potser dificultarà passar directament a explicar temes. Caldria una implementació a totes les assignatures de la diversitat de famílies lgtbi i de temes d'inclusió en matèria de gènere i fet lgtbi i no només una assignatura/taller específica sobre el tema.

La durada és segurament curta per a un procés de transformació més enllà de poder treballar aspectes bàsics.

Tot i la reflexió més crítica, que va més enllà del treball de l'alumne, el seu TFG ens sembla adequat, molt ben estructurat i amb uns continguts que no difereixen de la nostra massa crítica i reivindicativa. Les nostres felicitacions!!!

Annex 24: valoració rebuda d'en Toni Cobos García, membre de la Federació de Famílies LGTBI de Barcelona.